

Монетний двір у Садгорі

Сергій Пивоваров, канд.істор.наук (Чернівці)

Олександр Каглян (Київ)

The paper is devoted to the Russian-Moldavian coins from XVIII Cnt. with designation of nominal in Russian and Turkish currency. The coins were issued by baron of Gartenberg at Sadogura private Coin Yard during Russian-Turkish war in 1768-1774. The Sadogura Coin Yard was amounts the few those operated in Ukrainian lands. Bukovinian small town Sadogura, Sadgora now, is a center of a district of same name in Chernovtsy.

Es geht um die russisch-moldauischen Muenzen des XVIII. Jhs. mit Angabe der Nominalwerte in russischer und tuerkischer Waehrung, die waehrend des russisch-tuerkischen Krieges 1768-1774 im privaten Sadogurski Muenzhof des Barons Gartenberg gepraegt wurden. Der Sadogurski Muenzhof war einer der wenigen Muenzhoeffe, die sich in der Ukraine etabliert haben. Das Staedtchen Sadogura, heute Sadgora, ist das Zentrum des gleichnamigen Bezirkes in Tschernowzy.

У багатьох музейних та приватних зібраннях можна побачити російсько-молдавські монети XVIII ст. з позначенням номіналів у російській та турецькій валюті, які були відкарбовані під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. на Садогурській приватній монетарні бароном Гартенбергом. Зазначені монети ввійшли до більшості каталогів і добре відомі науковцям і колекціонерам. Проте і до сьогодні існує плутанина стосовно місцезнаходження монетного двору, який їх випускав, і відсутній детальний каталог відкарбованих монет.

Вже звернення до найпопулярніших та найвідоміших праць фахівців, а саме робіт нумізматів І.Г.Спаського, В.В.Узденнікова, В.В.Зварича показує, що приватний монетний двір розташовувався де завгодно, але не на території України. Його розміщують то на землях сучасної Румунії, то в Молдові. Між тим Садогурська монетарня була однією з небагатьох, які діяли на українських теренах. Більше того, завдяки діяльності монетного двору виникло буковинське містечко Садогура, теперішня Садгора - центр однойменного району м.Чернівці.

Виникнення та діяльність Садогурського монетного двору тісно пов'язані з військово-політичними подіями кінця 60-х - початку 70-х років XVIII ст. у Європі, передусім з російсько-турецькою війною 1768-1774 рр. Під час бойових дій російської армії на віддалених від основних центрів імперії територіях виникла гостра потреба в грошах для закупівлі продуктів харчування та фуражу. Постачати ж армію російськими монетами виявилось неможливим. У місцевому населенні, пограбованого турками, обігові

гроші також були відсутні. В цих умовах командував Першою армією генерал-фельдмаршал П.О. Рум'янцеv запропонував налагодити випуск власної монети у звільнених від турків князівствах Молдавії та Валахії. Монету вирішено було відкарбувати, переплавивши на метал трофейні турецькі гармати, яких понад тисячу захопила російська армія.

Втілити в життя проект щодо випуску монети для князівств взявся таємний радник польського короля, знавць гірничої та монетної справи, орендар Краківської та Варшавської монетарень - саксонський барон Петро Миколай Гартенберг-Сагурський. З ним 24 лютого 1771 р. було укладено угоду про випуск півмільйона рублів мідною монетою. В документі зазначалося, що монетний двір мав знаходитися в Яссах, де тоді перебувала ставка П.О. Рум'янцева. Проте здійснити це на практиці виявилось неможливим через загрозу прориву турецьких військ, складності транспортування трофейних гармат до Ясс і відсутності паливних ресурсів. Тому Петру Гартенбергу було дозволено влаштувати монетний двір у іншому місці, яке йому підшукала боярська адміністрація князівств. Найзручнішою місцевістю для монетарні виявились землі неподалік від Чернівців, на протилежному березі Пруту, поблизу с. Рогізна. Тут і була збудована монетарня та поселення Гартенбергом. На кінець 1771 р. на території Буковини вже існувало нове поселення, яке за останньою частиною баронового прізвища, зрозумілого місцевому українському населенню, отримало назву «Садогура». В серпні того самого року до монетного двору прибув перший транспорт з трофейни-

ми гарматами, а вже в грудні з нього відкарбували монет на суму 3224 рублі.

Садогурський монетний двір функціонував до серпня 1774 р., часу залишення князівства та Буковини російськими військами. За цей період на монетарні було відкарбовано мідних монет на суму близько 700-750 тис. рублів. Основною (серійною) продукцією монетарні були монети двох номіналів: парники (пара = 3 деньги, так, щоб з пуду гарматної міді карбувати 1440 штук, що дорівнювало 21 рублю 60 коп.) та двопарники (2 пара = 3 копійки), крім того, тут було відкарбовано декілька типів пробних монет, пам'ятні медалі. На підприємстві також відливали дзвони, невеликі гармати та побутові предмети.

На серійних випусках парників та двопарників знаходилися однотипні зображення. Так на аверсах розташовані два овальні щити, зближені

Барон Петро-Николай Гартенберг Садогурський на пам'ятній медалі відкарбованій у Садогурі.

верхніми краями. В середині щитів герби Молдови та Волощини, увінчані князівською короною, над ними напис: «МОН, МОЛД. И ВАЛОСК.», під обрізом дата карбування монети. На реверсах монет у квадраті з витого шнура, який вписаний у внутрішню площину монети, знаходилося позначення номіналу в двох валютах: турецькій - пара та російській - копійки та деньга (40 пар рівнялись тоді 1 турецькому курушу (піастру чи леву). Гурт монет виконано у вигляді орнаменту з дубового листя.

Молдавсько-валашські монети знаходилися в обігу у князівствах. За них російська армія закуповувала у населення продовольство, ними виплачувалася платня цивільним

чинам і здійснювалися основні розрахунки. Протягом 1771-1774 рр. ці «гарматні» монети були основними обіговими грошима на території, звільненій російськими військами від турецького панування.

З відходом російських військ, в цілому, припинився і обіг молдавсько-валашських монет у князівствах. В Садогурі було демонтовано устаткування, і барон Гартенберг повернувся до Польщі. Проте засноване ним містечко залишилося, в ньому продовжували жити німецькі, польські, єврейські, українські поселенці. Після окупації Буковини Австрією Садогура залишається торговим поселенням, а в грудні 1801 р. отримала статус міста. До 1965 р. вона була район-

ним центром, а потім стала районом м. Чернівців. За радянського часу також було дещо змінено її назву, і «Садогура» почала називатися «Садгорою».

За роки діяльності монетного двору там було відкарбовано, за нашими підрахунками, 16 типів монет, які мали свої варіанти. Наведений нижче каталог складено на основі праць вітчизняних та зарубіжних дослідників та власних спостережень авторів.

В статті використано матеріали монографії:

Манар Ю.І., Пивоваров С.В., Юрійчук Ю.А. Садогурська монетарня. - Чернівці: Рута, 1998.

Каталог монет відкарбованих на Садогурській монетарні

№ п.п.	Рік	Тип	Варіант	Опис аверсу та реверсу монети	
1	1771	I	1	3 ДЕНГИ (ПРОБНІ) А.: В центрі двоголовий орел, увінчаний імператорською короною. На грудях овальні щити з гербами Молдавії та Валахії. В лівій лапі орел тримає меч, у правій - скіпетр. Під орлом подвійна горизонтальна риска і номінал, 3 ДЕНГИ і крапка. Р.: В центрі монограма Катерини II, увінчана імператорською короною. Під подвійною горизонтальною рисою дата - 1771. Гурт - візерунковий з широких листків дуба. Бронза, діаметр 28 мм.	
2		I	2	А.: I, 1. Р.: I, 1. Цифри дати більш віддалені одна від одної. Гурт гладкий (можливо новоділ).	
3		II	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (ПРОБНІ) А.: Двоголовий орел увінчаний короною, на грудях овальні щити князівства. В лапах тримає скіпетр і державу. Над ним дата 1771. Ліворуч - МОЛД, праворуч - ПОЛО. Під орлом номінал ПАРА/3 ДЕНГИ. Р.: Хрестовидна монограма з прямих і обернутих ініціалів Катерини II, увінчаних коронами, в центрі цифра II. Гурт візерунковий з листків дуба. Бронза, діаметр 28 мм.	
4		II	2	А.: II, 1. В легенді праворуч замість ПОЛО відкарбовано ПОЛА. Р.: II, 1.	
5		III	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (ПРОБНІ) А.: В центрі двоголовий орел, увінчаний короною, на грудях овальні щити князівства, в лапах скіпетр і державу. Хвіст орла вузький. Зверху легенда МОЛД.ПАРА.ПОЛО. Знизу під орлом буква S. Р.: В центрі вензель Катерини II. Під короною навколо з боків три крапки. Вгорі легенда 3 ДЕНГИ і дата 1771. Гурт візерунковий з листя дуба. Бронза, діаметр 28 мм.	
6		III	2	А.: III, 1. Хвіст у орла широкий. Р.: III, 1.	
7		III	3	А.: III, 1. Легенда складається з букв менших розмірів. Р.: III, 1. Корона торкається верхівки монограми. Цифри дати маленькі. Бронза. Вага 10,14 г.	
8		III	4	А.: III, 3. Р.: III, 3. Корона не торкається монограми. Бронза, діаметр 28 мм, вага 11,5 г.	

№ п.п.	Рік	Тип	Варіант	Опис аверсу та реверсу монети	
9		IV	1	5 КОПІЙОК (ПРОБНІ) А.: В центрі двоголовий орел під імператорською короною. В лапах тримає меч і скипетр. Під ним овальні щити з гербами князівств. Нижче подвійна горизонтальна риска, під нею номінал 5 КОПЪЕКЪ. Ще нижче буква S. Р.: В центрі композиція з трофеїв (колона, в підніжжі якої прапори, фасції, зброя). Колону вінчає щит з вензелем Катерини II. Внизу подвійний обріз і дата 1771. Гурт візерунчастий з листя дуба. Бронза, діаметр 43 мм, вага 36,69 г.	
10		IV	2	А.: IV, 1. Зображення більш випукле, більша відстань між рисками обрізу. Р.: IV, 1. Гурт гладкий (можливо новоділ).	
11		IV	3	А.: IV, 2. Р.: IV, 2. Цифри дати менших розмірів. Гурт гладкий (новоділ).	
12		V	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (СЕРІЙНИЙ ВИПУСК) А.: В центрі два овальних щита з гербами князівств, які зближені верхніми краями. Над ними князівська корона. Вгорі півколом легенда: МОН.МОЛД. И ВАЛАК. Під щитами подвійний обріз. Нижче дата 1771. Р.: Вписаний в поле монети квадрат зі сторонами 18 мм. Сторони квадрату з перевитого шнура. Всередині квадрату номінал у 3 рядки: ПАРА/3/ДЕНГИ розділені подвійною рисою. Гурт візерунчастий з листя дуба. Бронза, діаметр 28 мм, вага 11,24 г.	
13				А.: V, 1. Р.: V, 1.	
14				А.: V, 1. Р.: V, 1. Рамка квадрата з гладких ліній.	
15				А.: V, 1. Р.: V, 1. Гурт гладкий, вага 10,96 г.	
16				А.: V, 1. Замість ВАЛАК в легенді ВОЛОК. Р.: V, 1.	
17	1772	VI	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (СЕРІЙНИЙ ВИПУСК) А.: V, 1. Знизу дата 1772. Р.: V, 1. Легенда МОН.МОЛД. И ВАЛОСК. Гурт візерунковий з листя дуба. Бронза.	
18		VI	2	А.: VI, 1. В легенді замість ВАЛОСК. - ВАЛАК. Р.: VI, 1.	
19		VI	3	А.: VI, 1. Букви і цифри легенди розтягнуті. Р.: VI, 1. Сторони квадрату з гладких ліній. Під словом ПАРА довга риска. Бронза, вага 10,5 г.	
20		VI	4	А.: VI, 1. Цифри в даті зближені між собою, під щитами обріз з однієї суцільної риски. Р.: VI, 1.	

№ п.п.	Рік	Тип	Варіант	Опис аверсу та реверсу монети	
21		VI	5	А.: VI, 4. Р.: VI, 1. Під словом ПАРА коротка риска.	
22		VI	6	А.: VI, 1. Букви і цифри в легенді розтягнуті. Р.: VI, 1. Під словом ПАРА довгі риски. Бронза, діаметр 28,5 мм, вага 9,98 г.	
23		VII	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (ПРОБНІ) А.: VI, 1. Р.: VI, 1. Срібло.	
24		VII	1	2 ПАРА=3 КОПІЙКИ (СЕРІЙНИЙ ВИПУСК) А.: В центрі два овальних щита з гербами князівств, зближені верхніми краями. Над ними князівська корона. Зверху півколом легенда: МОН. МОЛД. И ВАЛОСК. Під щитами подвійний обріз, нище дата 1772. Р.: В поле монети вписаний квадрат з гладких ліній, в ньому позначення номіналу в чотири рядки 2/ПАРА /3/ КОПЪЕКЪ. Розміри квадрату 22x22 мм. Гурт з широкого дубового листа. Бронза, діаметр 35 мм, вага 22,23 г.	
25		VIII	2	А.: VIII, 1. Цифри в даті розтягнуті. Р.: VIII, 1.	
26		VIII	3	А.: VIII, 1. Цифри в даті зближені. Р.: VIII, 1. Під словом ПАРА коротка лінія.	
27		VIII	4	А.: VIII, 3. Цифри в даті розтягнуті. Р.: VIII, 3.	
28		VIII	5	А.: VIII, 4. Цифри в даті зближені. Р.: VIII, 3. Під ПАРА довга лінія.	
29		VIII	6	А.: VIII, 3. Цифри в даті розтягнуті. Р.: VIII, 5. Бронза, діаметр 35 мм, вага 18,8 г.	
30		VIII	7	А.: VIII, 1. Р.: VIII, 1. Квадрат не з гладких ліній, а витого шнура.	
31		VIII	8	А.: VIII, 1. В легенді замість ВАЛОСК. Відкарбовано ВАЛОС. Р.: VIII, 1.	
32		IX	1	2 ПАРА=3 КОПІЙКИ (ПРОБНІ) А.: VIII, 1. Р.: VIII, 1. Срібло.	
33	1773	X	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (ПРОБНІ) А.: V, 1. Герби князівств обвиті гірляндами з троянд. Під обрізом дата 1773. Р.: V, 1. Срібло.	
34		X	2	А.: X, 1. Р.: X, 1. Бронза.	

№ п.п.	Рік	Тип	Варіант	Опис аверсу та реверсу монети	
35		XI	1	2 ПАРА=3 КОПІЙКИ (ПРОБНІ) А.: VIII, 1. Щити гербів оббиті гірляндами з троянд, знизу дата 1773. Р.: VIII, 1. Срібло.	
36		XI	2	А.: XI, 1. Р.: XI, 1. Бронза.	
37		XII	1	2 ПАРА=3 КОПІЙКИ (СЕРІЙНИЙ ВИПУСК) А.: VIII, 1. Під обрізом цифра 1773, цифри дати зближені. Р.: VIII, 1. Рамка квадрата з витого шнура. Гурт з дубового листя. Бронза, діаметр 35 мм.	
38		XII	2	А.: XII, 1. Цифри в даті віддалені між собою, більша відстань між словами легенди. Р.: XII, 1.	
39		XII	3	А.: XII, 2. В легенді дуже віддалені між собою букви И та слово ВАЛОСК. Р.: XII, 2. Бронза, діаметр 35 мм, вага 14,6 г.	
40		XII	4	А.: XII, 1. Р.: XII, 1. В позначенні номіналу відсутня цифра 3.	
41	1774	XIII	1	ПАРА=3 ДЕНГИ (ПРОБНІ) А.: V, 1. Під обрізом дата 1774. Р.: V, 1. Бронза.	
42		XIV	1	2 ПАРА=3 КОПІЙКИ (СЕРІЙНИЙ ВИПУСК) А.: XII, 1. Під обрізом дата 1774. Р.: XII, 1.	
43		XIV	2	А.: XI, 1. Цифри в даті віддалені між собою. Р.: XIV, 1. Під словом ПАРА коротка риска.	
44		XIV	3	А.: XIV, 1. Цифри в даті зближені між собою. Р.: XIV, 2.	
45		XIV	4	А.: XIV, 3. Р.: XVI, 1. Під словом ПАРА довга риска.	
46		XIV	5	А.: XIV, 1. Р.: XIV, 1. Рамка квадрату з гладких ліній.	
47	1788	XV	1	ПАРА =3 ДЕНГИ (ПЕРЕКАРБУВАННЯ В МОСКВІ В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНУ МОНЕТУ В 1 КОПІЙКУ) Аверс і реверс перекарбовані штемпелями російського однокопійочника, з-під яких досить чітко прослідковуються контури попередніх штемпелів. Гурт залишився візерунковим з листя дуба.	
48		XVI	1	2 ПАРА=3 КОПІЙКИ (ПЕРЕКАРБУВАННЯ В МОСКВІ В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНУ МОНЕТУ В 2 КОПІЙКИ) Аверс і реверс зберігають сліди попередніх штемпелів. Гурт залишився візерунковим.	

